

Inhoud

Inleiding 9

10x over opvoeden en pubers gesproken 11

1 Visieontwikkeling 15

1.1 Verantwoordelijk zijn 15

1.2 Macht en gezag 18

1.3 Winnen en verliezen 20

1.4 Loyaliteiten 23

1.5 Gelijk en gelijkwaardig 25

1.6 Normaal of abnormaal 27

1.7 Leessuggesties 30

2 Communicatieve competenties 33

2.1 Scheiding van persoon en gedrag 33

2.2 Effectieve feedback 36

2.3 Complimenten geven 38

2.4 Luisteren, samenvatten en doorvragen 40

2.5 Erkennen, verwerpen en negeren 43

2.6 Boos zijn of boos spelen 46

2.7 Moeilijke woorden 48

2.8 Een goed gesprek 50

2.9 'Ja, maar' is 'nee' 53

2.10 Een 'neutraal' gesprek 55

2.11 Hoe zeg ik het anders? 57

2.12 Intonatie en inzet 58

2.13 Negeren 61

2.14 Over paradoxaal communiceren 62

2.15 Over fysiek contact 64

2.16 Oogcontact 66

2.17 Leessuggesties 69

3	Typisch pubers	73
3.1	Zelfverdedigingsstrategieën	73
3.2	Verschillende leefwerelden	75
3.3	Motivatatieproblemen	78
3.4	Generalisaties	80
3.5	Slachtoffergedrag	82
3.6	Leessuggesties	85
4	Corrigeren en straffen	87
4.1	Grenzen stellen verplicht	88
4.2	Ongeschreven regels	90
4.3	Privacy, public and control	92
4.4	Effectief doorzetten	95
4.5	Non-verbale communicatie	97
4.6	Voorschriften	100
4.7	Storingen hebben voorrang	102
4.8	Toegeven of overleggen	105
4.9	Straffen helpt... als je het goed doet	108
4.10	Correctieprotocol	111
4.11	Leessuggesties	114
5	Lastige situaties	117
5.1	Dreigementen	117
5.2	Fysiek contact tijdens conflicten	120
5.3	Ongewenste gesprekken	122
5.4	Chantage	125
5.5	Dreigende situaties	127
5.6	Kwetsende opmerkingen	130
5.7	Manipulatie	132
5.8	Opzettelijk beschadigen	133
5.9	Pesten en plagen	135
5.10	Leessuggesties	138
	Beeldverantwoording	140
	Register	141
	Over de auteur	144

Visieontwikkeling

In dit hoofdstuk komt een aantal thema's aan bod die te maken hebben met visieontwikkeling. Het is belangrijk dat je als professional een eigen visie ontwikkelt. Welke overtuigingen liggen aan de basis van jouw professioneel handelen? Als je vindt dat jongeren alleen groot te brengen zijn door tucht en orde, dan ga je waarschijnlijk anders met ze om dan als je oog hebt voor hun specifieke beperkingen en mogelijkheden. Welke rol heb jij als professional, hoe ga je om met macht en gezag? Hoe kijk je naar jongeren, sta je boven de jongere of behandel je ze als gelijke? Wat vind jij normaal en wat vind jij abnormaal gezien hun leeftijd? Het is belangrijk dat professionals onderling praten over de verschillende ideeën en opvattingen over opvoeden en hun pedagogische rol daarin, zodat voor iedereen, dus ook voor jou als professional, duidelijk is waar je staat en waarom je handelt zoals je handelt. Je opvattingen bepalen voor een groot deel je succes als professional en een gebrek aan opvattingen zorgt voor onduidelijkheid, iets waar juist jongeren slecht mee om kunnen gaan. De thema's die in dit hoofdstuk worden behandeld kunnen helpen bij het ontwikkelen van een eigen visie.

1.1 Verantwoordelijk zijn

Werken met jongeren, in welke hoedanigheid dan ook, brengt een grote verantwoordelijkheid met zich mee. Het is dus belangrijk om te weten hoe je deze verantwoordelijkheid moet vormgeven, moet uitdragen. Om de verschillende rollen duidelijk te krijgen die je als professional kan spelen, kan een vereenvoudigd rollenspel gebaseerd op de transactionele analyse (TA) behulpzaam zijn. Het 'rollenspel' heeft drie hoofdpersonen, namelijk die van *Volwassene*, *Ouder* en *Kind*. De *Volwassene* moet min of meer gezien worden als de rationele verstandige persoon die verantwoordelijkheid op zich neemt. De *Ouder* is zorgzaam en zorgt voor warmte en geborgenheid, maar kan ook moraliserend zijn. Het *Kind* speelt en is vaak impulsief.

Zowel volwassenen als kinderen wisselen vaak tussen deze rollen. Denk maar

eens aan kinderen die heel zorgzaam reageren als een ander kind zich heeft bezeerd (ouderrol). Volwassenen nemen ook regelmatig de kinderrol aan, bijvoorbeeld tijdens carnaval of tijdens een potje voetbal. De rol die je kiest is dus vaak afhankelijk van de omstandigheden en de omgeving. Maar een bepaalde rol kan je ook worden opgedrongen: als iemand in je omgeving zich heel kinderlijk opstelt, zul jij misschien geneigd zijn meer de ouderrol op je te nemen. Als professional is het belangrijk dat je je bewust bent van deze automatische processen en dat je de rol kiest die van je verwacht wordt. Problemen ontstaan vaak wanneer professionals zich onbewust in een bepaalde rol laten drukken: dit is vaak niet erg effectief.

Casus

Casus Simon

Als leidster van een scoutingclub heb je elke week de leiding over een groep jongeren van twaalf tot vijftien. Na de afsluiting komt Simon huilend naar je toe. Je komt er snel achter dat zijn vader ernstig ziek is. Je besluit Simon mee te nemen naar een apart kamertje om samen met hem ruimte te geven aan zijn verdriet. Je laat Simon zijn verhaal doen en je reageert empathisch. Het is aan Simon te zien dat dit gesprek hem goed doet en na afloop bied je aan om hem naar huis te brengen. Ook vertel je hem dat hij je te allen tijde mag bellen als hij met een probleem zit. Je vindt dit heel normaal, want je hebt vroeger zelf ook te maken gehad met een zieke vader en je weet hoe erg dit is en emotionele ondersteuning hoort toch ook bij je werk? Het verhaal van Simon grijpt je erg aan en terwijl hij vertelt kun je zelf je tranen niet bedwingen. Je zit helemaal in je ouderrol.

Zoals afgesproken breng je Simon naar

huis, waar je zijn moeder met betraand gezicht vertelt hoe erg je het vindt voor Simon en dat je vroeger ook zo hebt geleden onder de ziekte van je vader. Hoewel zijn moeder het fijn vindt dat je Simon hebt opgevangen, vindt ze het eigenlijk toch wat vreemd dat jij zo ge-emotioneerd reageert in het bijzijn van Simon. Ze had een meer volwassen houding verwacht. Ze bedankt je hartelijk voor de goede zorgen maar laat je niet binnen als je aanstalten maakt om naar binnen te gaan om samen het gezinsverdriet te verwerken.

Casus voetbal

Tijdens de pauze moet je surveilleren op het speelterrein waar een groepje leerlingen aan het voetballen is. Ineens besluit je met de leerlingen mee te voetballen. Hierdoor verlies je het overzicht en heb je niet in de gaten dat er een eindje verderop ruzie ontstaat tussen enkele jongeren.

De voor de hand liggende rol van de professional is die van *Volwassene* (de verantwoordelijke), maar dat betekent niet dat je als professional niet kunt wisselen tussen de rollen. Het kan belangrijk zijn de zorgzame ouderrol even aan te nemen op momenten dat de jongere bijvoorbeeld erg verdrietig is, of de kindrol tijdens het sporten of een toneelstuk. Dit moet echter een bewuste keuze zijn. De professional moet controle houden over de situatie zodat hij in staat is en blijft om adequaat te reageren. Vooral dat laatste stuit soms op verzet: zo verlies je toch de spontaniteit in je werk? In zekere zin wel, maar door bewust en verantwoordelijk bezig te zijn met je werk wordt het niet minder aantrekkelijk of interessant. Juist door je bewust te zijn van wat je doet en waar je verantwoordelijkheden liggen, ben je beter in staat om je opdracht te vervullen.

Tips

- Als professional is je rol altijd ‘de volwassene’, de verantwoordelijke.
- Houd altijd overzicht over het geheel en draag je verantwoordelijkheid door voorbeeldgedrag.
- Laat je niet meesleuren in emotionele situaties, houd het hoofd koel.
- Blijf je bewust van je rol.

1.1.1 Verwerkingsopdrachten

- 1 Bedenk bij elke besproken rol twee voorbeelden uit je dagelijkse praktijk, bijvoorbeeld als je leiding moet nemen of juist meedoet aan speelgedrag van jongeren, en ga na of je deze rol automatisch inneemt of dat deze bewust gekozen is.
- 2 Geef bij elke rol aan welke voor- en nadelen deze kan hebben.
- 3 Bedenk bij elke rol een aantal kenmerkende gedragingen.
- 4 Bespreek je antwoorden met elkaar, verduidelijk deze indien nodig en geef inhoudelijk commentaar.
- 5 Geef om beurten een voorbeeld van jouw eigen professionele gedrag, steeds vanuit een andere rol.
- 6 Bespreek of het gedrag bewust gekozen was of dat er sprake was van een automatische reactie op de situatie.
- 7 Geef bij elk voorbeeld aan hoe het gedrag eruit zou hebben gezien als je een andere rol had gekozen.

1.2 Macht en gezag

Een belangrijk uitgangspunt in de omgang met jongeren is dat we ons goed bewust moeten zijn van de machtspositie die wij als professionals vanuit onze functie hebben en van het delicate evenwicht tussen macht en gezag.

Macht is een bevoegdheid om op te treden op basis van je functie of hoedanigheid. Een politieagent kan bijvoorbeeld op basis van zijn functie mensen staande houden en desnoods in de boeien slaan. Macht heb je niet zomaar en dat is maar goed ook. De macht van professionals is beperkt: een leraar mag een leerling de deur wijzen, maar hem niet met geweld verwijderen en een leerling slaan is (gelukkig) ook verboden.

Gezag is echter een ander verhaal. Gezag is niet door de overheid gegeven, maar geeft aan in hoeverre macht wordt geaccepteerd door degene die onder deze macht valt. In de regel neemt gezag toe naarmate de persoon die de macht uitoefent, dit goed doet. Omgekeerd neemt gezag af als macht verkeerd wordt gebruikt.

Als professional heb je een bepaalde mate van macht die voortkomt uit je functie. Als je deze macht goed gebruikt, zul je aan gezag winnen en wordt je taak gemakkelijker. Gebruik je deze macht verkeerd, dan zal er misschien wel geluisterd worden, maar niet van harte en zal je taak moeilijker worden. Een docent die zijn macht rechtvaardig en humaan inzet zal aan gezag van de leerlingen winnen. Zij zullen zijn leiderschap beter accepteren en eerder doen wat hij verwacht.

Het is belangrijk dat je goed op de hoogte bent van de macht die je hebt en wat daarvan de grenzen zijn: wat mag je wel en wat niet? Verder is het belangrijk dat je je afvraagt op welke wijze je je macht gebruikt. Wat voor soort leider ben je? Welke leiderschapstijl hanteer je? Is deze goed afgestemd op de situatie? Ben je opvliegend, te geduldig, te streng?

Tips

- Wie goed doet, goed ontmoet. Gebruik je macht eerlijk en rechtvaardig en zonder aanzien des persoons.
- Wees je bewust van je eigen manier van reageren, van de (automatische) manier waarop je met macht omgaat en ingaat op uitdagingen.

Casus

Casus klas 2c

Met klas 2c heb je een moeilijke relatie. De leerlingen zijn druk en je moet regelmatig ingrijpen om het weer rustig te krijgen. De leerlingen zien je dan ook als een wat autoritaire docent. Tijdens de laatste dag voor de vakantie wil de groep wel wat anders doen, iets leuks. Je hebt echter een vast programma en je kunt je zin doorzetten. Je herkent echter ook een mogelijkheid om de situatie te gebruiken om je gezag wat op te poetsen. Je doet een voorstel waarin je recht doet aan alle wensen. Je stelt voor dat het laatste deel van de les gebruikt zal worden om leuke dingen te doen, mits ze het eerste deel rustig werken aan de opdrachten die je voor ogen had. De klas vindt dit wel een tof idee en werkt het eerste deel van de les goed door. Ze zijn zelfs eerder klaar dan verwacht, waarna je met de klas verdergaat met de leuke

activiteit. Jouw relatie met de klas is sindsdien beter en de leerlingen werken beter mee en zijn iets minder druk.

Casus ruzie

In het buurthuis waar je werkt als jeugdwerker zie je twee jongens die er regelmatig met elkaar op de vuist gaan. Je loopt ernaartoe, pakt beide jongens bij de kraag en trekt ze met wat kracht uit elkaar. Een van de jongens pikt dit niet en begint tegen jou te schelden. Je maant hem tot kalmte, maar het mag niet baten, ook niet als je dreigt met het ontzeggen van de toegang tot het buurthuis. In dit geval rest jou weinig anders dan de jongen inderdaad te verwijderen uit het buurthuis en voorlopig de toegang te ontzeggen. Gelukkig assisteren je collega's je in deze situatie en samen begeleiden jullie de jongen naar buiten.

Kader 1.2

1.2.1 Verwerkingsopdrachten

- Beschrijf het verschil tussen macht en gezag.
- Ga na welke leiderschapsstijl jij wenst te hanteren. Hoe wil jij je macht gebruiken? Welke gezagspositie wens jij voor jezelf?
- Hoe zou jij gereageerd hebben in de situatie zoals die is omschreven in de casus ruzie (kader 1.2)?
- Bedenk drie situaties waarin macht en gezag een rol speelden tijdens de uitoefening van je functie.
- Bespreek de casussen in kader 1.2 met collega's en vraag hoe zij zouden reageren.
- Bespreek met enkele collega's soortgelijke situaties uit jullie praktijk.
- Maak een verslag van jullie bevindingen met daarin nadrukkelijk de grenzen van jullie machtspositie en het handelen dat hierin geoorloofd is en wat zeker niet.

- Stel je op de hoogte van de machtsmiddelen die je zijn toegestaan tijdens de uitoefening van je functie.
- Stel je goed op de hoogte van de regels die voor jou gelden ten aanzien van het uitvoeren van deze bevoegdheden, bijvoorbeeld: wanneer mag je iemand vastpakken of vasthouden?

1.3 Winnen en verliezen

Sommige jongeren zijn er zeer bedreven in: het gevecht om de macht. Wie wint? Iedereen die werkt met jongeren kent ze wel, de jongeren die altijd het conflict aangaan en van geen wijken willen weten. Hoewel vaak erg irritant, is het een deel van hun proces naar volwassenheid. Ze hebben het 'gevecht' nodig om zich te ontwikkelen. Wie ben ik? Hoe ver kan ik gaan? Waar sta ik?

De taak van de volwassene en zeker die van de professional is om dit 'gevecht' niet uit de weg te gaan, maar om het te *leiden*. Dat wil vaak niet meer zeggen dan dat de jongeren duidelijkheid krijgen over wat er wel en niet van hen verwacht wordt. Niet alleen wat jij als professional verwacht, maar wij met zijn allen, de school, de maatschappij. Dit betekent dat we zelf een goed beeld moeten hebben van onze eigen waarden en normen, die van de school, de gemeenschap en van de maatschappij als geheel en de regels die hierbij gelden.

Heel vaak is er geen uitputtend gevecht nodig en gedragen jongeren zich na een goed gesprek goed. Maar soms zijn jongeren heel volhardend in hun uitdagend gedrag; zij blijven zich met hand en tand verzetten tegen elke vorm van sturing en dit verzet kunnen ze soms jaren volhouden. In deze gevallen moet je als professional net zo vasthoudend proberen deze jongeren sturing te geven. Deze situaties kunnen echter ontaarden in een echte machtsstrijd, die door de professional gewonnen moet worden. Dit laatste is heel belangrijk, omdat de jongere in kwestie anders (terecht) de conclusie zou kunnen trekken dat hij het voor het zeggen heeft. Winnen heeft in dit geval weinig te maken met autoritaire of fysieke dominantie, maar meer met het stevig in je schoenen blijven staan op basis van je overtuiging. Overal waar jongeren het gevecht hebben gewonnen heerst een bepaalde vorm van anarchie waar de sterksten en brutaalsten het voor het zeggen hebben en waar de rest bang is voor deze 'leiders'. Het behoeft geen uitleg dat deze situatie geen gezonde leer-, leef- of werkomgeving vormt. Toch zie je dit terug in wijken, buurthuizen en scholen waar jongeren weinig respect hebben voor politie en leerkrachten en waar zij ongestoord hun gang hebben kunnen gaan. Professionals zullen moeten zorgen voor duidelijke

regels en bereid moeten zijn om handhaving hiervan af te dwingen. Alleen zo zal een aantal jongeren zich genoodzaakt voelen om hun gedrag aan te passen. Voor deze groep geldt overigens: 'hoe eerder hoe beter'. Lang wachten met noodzakelijk ingrijpen bemoeilijkt vaak het proces.

Tips

- Ga het gevecht alleen aan als alle andere werkwijzen geen resultaat hebben gehad.
- Laat het niet merken als je angstig bent. Jongeren zullen dit snel doorhebben en er misbruik van proberen te maken. Angst is een slechte raadgever.
- Zorg dat je een goed beeld hebt van je eigen waarden en normen en de regels die binnen de organisatie gelden. Hierdoor kun je in je reactie naar de jongeren hiernaar verwijzen. Het waarom van jouw handelen wordt hierdoor zichtbaar en hopelijk ook sneller geaccepteerd.
- Zorg dat je gesprekstechnieken ontwikkelt die nodig zijn om op een respectvolle wijze met de jongeren om te gaan, ook al is de situatie grimmig of vijandig. Weten hoe je dergelijke gevechten moet voeren is een onmisbare professionele competentie voor professionals die werken met jongeren.
- Zorg voor ondersteuning van collega's. Samen sta je sterker en zijn jongeren sneller bereid om hun gedrag aan te passen.

Casus

Casus Suzanne

Als leidster van een scoutingclub leid jij al vele jaren elke zaterdag een clubje van ongeveer vijftien jongeren van rond de veertien jaar. Elke week heeft iemand corvee: hij of zij moet het lokaal schoonmaken. Omdat je dit keer kerststukjes hebt gemaakt met de jongeren is het best een rommeltje. Deze week heeft Suzanne corvee. Ze heeft er echter helemaal geen zin in en zegt dat ze niet gaat schoonmaken. Ze vindt het niet eerlijk dat zij net vandaag aan de beurt is, juist nu er zoveel rommel ligt. Zelfs na een paar keer vriendelijk vragen, blijft ze bij haar beslissing dat ze haar taak niet

zal uitvoeren. Je hebt besloten dat ze niet wegkomt met een weigering en je gaat het gevecht met haar aan. Je maakt Suzanne eerst duidelijk waarom je vindt dat ze haar taak alsnog moet uitvoeren. Haar argument dat het niet eerlijk is dat ze aan de beurt is als er veel rommel ligt, geldt in jouw ogen niet omdat de corveebeurten op alfabetische volgorde zijn vastgelegd. Verder zou het ten opzichte van de andere groepsleden niet eerlijk zijn als zij zich niet aan de gemaakte afspraken houdt. Tot slot maak je haar duidelijk dat als ze blijft weigeren er consequenties zullen volgen, zoals uitsluiting van deelname aan de andere

Vervolg

activiteiten. Gelukkig komt Suzanne tot inkeer en doet alsnog haar taak.

Casus Peter

Tijdens de pauze ben je aan het surveilleren op het schoolplein. Je ziet Peter een bakje op de grond gooien in plaats van in de prullenbak. Je loopt naar hem toe en vraagt of hij het bakje op wil rapen en netjes in de prullenbak wil gooien. Peter weigert dit. Zelfs na drie keer vragen en een waarschuwing blijft hij bij zijn weigering. Je merkt dat Peter je aan het uitdagen is om te kijken hoe ver je bereid bent te gaan. Hij lacht wat naar zijn vrienden die om hem heen staan. Je besluit voet bij stuk te houden. Je geeft hem te verstaan dat hij een strafmiddag in het vooruitzicht heeft als hij blijft weigeren om het bakje op te rapen. Peter weet dat jij bekendstaat als consequent en dat je niet zult aarzelen om dit inderdaad tot uitvoer te brengen. Gelukkig voor Peter bedenkt hij zich en raapt het bakje op om het daarna netjes in de prullenbak te gooien.

Casus Kirsten

Elke woensdag begeleid jij een groepje jongeren bij het maken van huiswerk. Een van de meisjes, Kirsten, heeft een leiderspositie binnen de groep – maar helaas wel op een negatieve manier. Ze regelt de zaken op haar eigen manier en zorgt er altijd voor dat andere

meisjes haar vuile werk doen, zoals haar huiswerk maken. Ze accepteert jouw leiderschap niet: als je iets van haar gedrag zegt, zegt ze dat je er niet mee moet bemoeien. De andere jongeren in de groep zijn duidelijk een beetje bang voor Kirsten, die niet te beroerd is te dreigen met fysiek geweld als ze haar zin niet krijgt. Omdat het niet de bedoeling is dat Kirsten de andere jongeren voor zich laat werken, wil je je leiderschap laten gelden. Je geeft Kirsten de keuze: luisteren en zich netjes gedragen, of wegwezen. Kirsten pakt haar spulletjes en gaat weg.

De week daarop komt Kirsten weer naar de huiswerkbegeleiding. Je weigert haar echter de toegang. Je wilt eerst een belofte van haar dat ze zich beter zal gedragen. Zo niet, dan is ze niet meer welkom. Wederom maakt Kirsten rechtsomkeert. 's Avonds krijg je telefoon van haar moeder: waarom mag Kirsten niet meer meedoen? Je legt uit hoe Kirsten zich opstelt in de groep en herhaalt jouw voorwaarden voor een verdere deelname aan de huiswerkbegeleiding.

De daaropvolgende week komt Kirsten weer naar de huiswerkbegeleiding. Ze belooft zich beter te gedragen en naar je te luisteren. Vanaf dat moment gaat het binnen de huiswerkbegeleiding stukken beter met Kirsten en de sfeer in de groep is een stuk meer ontspannen.

1.3.1 Verwerkingsopdrachten

- Hoe zou jij reageren in de situaties in kader 1.3?
- Beschrijf wat je achtereenvolgens zou zeggen tegen Suzanne, Peter en Kirsten.
- Welke andere oplossingen zijn er te bedenken zodat de jongeren weten dat er met jou niet te spotten valt?
- Welke consequenties zou jij in het vooruitzicht stellen als er geen gehoor wordt gegeven aan je opdracht?
- Bespreek bovenstaande casussen met enkele collega's.
- Bespreek met je collega's andere voorvallen waar het gevecht om de macht een rol speelde.
- Hoe werd er in die situatie gehandeld en hoe zou je nu reageren?

1.4 Loyaliteiten

Jongeren zijn in hoge mate loyaal aan hun directe familie en het is belangrijk dat je van deze loyaliteitsbanden bewust bent wanneer je met jongeren werkt. De band tussen een jongere en zijn gezin of directe familie kun je je voorstellen als een navelstreng, en hij is net zo belangrijk. Beschadig deze verbinding en de jongere wordt beschadigd. Beschadig iemand uit het directe gezin en de jongere wordt beschadigd. Negatief oordelen over afwijkend of storend gedrag van iemand binnen de loyaliteits sfeer van de jongere wordt dus niet getolereerd, ook al ziet de jongere zelf hoe vervelend het gedrag is. Het is voor jongeren heel moeilijk om kritisch te zijn over hun 'roots' – al heel snel krijgen zij het gevoel disloyaal te zijn en hun familie(lid) te verraden. Dit gezegd hebbende is meteen duidelijk hoe moeilijk de keuze voor een van de ouders kan zijn bij bijvoorbeeld een echtscheiding. Kiezen voor de een betekent automatisch verraad van de ander. Veel ruzies tussen jongeren gaan dan ook over zaken die hiermee te maken hebben. Stel dat de ene jongere iets naars zegt over de vader of moeder van de andere – hoe waar de uitspraak ook kan zijn, het wordt niet gepikt.

In gesprekken met jongeren is het de taak van de professional om rekening te houden met deze loyaliteiten door zeer zorgvuldig zijn woorden te kiezen als hij iets zegt over bijvoorbeeld hun ouders. Opmerkingen als 'de appel valt niet ver van de boom' kunnen snel negatief worden opgevat. Zeker wanneer er sprake is van echtscheiding, misbruik of overlijden van een familielid kunnen jongeren erg gevoelig reageren op opmerkingen van derden.

Daarnaast komt het voor dat jongeren opzettelijk negatief gedrag vertonen buiten het gezin om zo loyaal te zijn aan dit gezin. Op deze manier verbloemen ze onder andere de problemen binnen het gezin.

De Hongaarse psychiater Ivan Boszormenyi-Nagy (spreek uit: Nodjs) gaat uitgebreid in op deze loyaliteiten, en de benadering die uit zijn theorie voortkomt wordt ook wel de ‘contextuele benadering’ genoemd. Er is zelfs speciaal voor het onderwijs ‘contextuele leerlingbegeleiding’ ontwikkeld. Iedereen die werkt met jongeren zou zich ten minste in de basis moeten informeren over de theorie van Nagy en verwante werkwijzen en benaderingen.

Tips

- Houd rekening met loyaliteiten door bewust en met respect te spreken over familie in het bijzijn van de jongere.
- Probeer gedrag van de jongere te bezien vanuit deze loyaliteiten. Hij kan zich opzettelijk negatief gedragen om loyaal te zijn aan de thuissituatie.

Casus

Casus Boris

Tijdens de voetbaltraining is Boris regelmatig erg vervelend en soms zelfs agressief. Hij duwt zijn tegenspelers veel te hard van de bal en soms trapt hij na. Hierdoor krijgt hij ruzie met zijn teamgenoten, die ook niet meer met Boris willen voetballen.

Iedereen weet dat Boris' vader veel drinkt en soms verbaal agressief wordt, binnen het gezin zijn vaak ruzies. Als vader niet gedronken heeft, is het een aardige man, maar hij drinkt de laatste tijd steeds meer.

Wanneer Boris tijdens een training weer eens iemand onderuit schopt, zegt het slachtoffer: 'Je lijkt je vader wel!' Meteen is de vlam in de pan en Boris geeft de jongen een paar flinke klappen.

In het gesprek dat de trainer later met Boris heeft, blijkt dat Boris erg verdrietig is over het feit dat zijn vader soms zo onaardig is. Maar hij wil absoluut niet van anderen horen dat zijn vader slecht is, dat zou zijn alsof hij zijn vader in de steek laat – het voelt helemaal fout. Door zelf ook agressief gedrag te vertonen denkt Boris loyaal te zijn aan zijn vader.

De trainer zegt dat hij Boris wel begrijpt, maar hij zegt erbij dat Boris moet stoppen met dit gedrag tijdens het voetballen. Door zijn agressieve gedrag wordt zijn positie in het team alleen maar slechter en staat hij er straks helemaal alleen voor. Boris begrijpt dit ook wel en belooft beterschap.

1.4.1 Verwerkingsopdrachten

- Bedenk hoe jij zou reageren in een situatie zoals beschreven in kader 1.4.
- Noteer drie reacties op de casus die voor Boris wel acceptabel zouden zijn en drie reacties die niet acceptabel zouden zijn.
- Bespreek de casus Boris met enkele collega's. Hoe zouden zij reageren?
- Bedenk enkele praktijkvoorbeelden en geef aan hoe er gereageerd is en hoe je nu zou reageren.

1.5 Gelijk en gelijkwaardig

Is iedereen gelijk? Of is iedereen gelijkwaardig? Een veelvoorkomende vergissing van jongeren is dat ze vinden dat ze *gelijk* zijn aan volwassenen. Hiermee bedoelen ze dat ze hetzelfde mogen of niet mogen als volwassenen en voor een aantal zaken geldt dit natuurlijk ook, zoals strafbare feiten. Voor veel zaken gaat dit gelijkheidsprincipe echter niet op, zoals stemmen, trouwen, autorijden enzovoort. Leeftijd is hierbij de discriminerende factor. Dat komt doordat we als samenleving hebben besloten dat jongeren hierin nog geen goede afwegingen kunnen maken.

Het verschil tussen gelijk en gelijkwaardig is ook vaak verbonden met taken en verantwoordelijkheden. In een groep kunnen sommige personen meer verantwoordelijkheid dragen en vanuit deze positie meer bevoegdheden hebben dan anderen. Ze mogen meer! De groepen met en zonder verantwoordelijkheid zijn niet gelijk, maar wel gelijkwaardig.

Gelijkwaardigheid heeft te maken met de mogelijkheden die aan alle mensen in gelijke omstandigheden worden geboden. Zo mogen alle mensen vanaf hun achttiende jaar een rijbewijs halen; hierin zijn alle mensen gelijkwaardig.

Jongeren zien dit verschil tussen gelijkheid en gelijkwaardigheid vaak niet zo scherp. Hoewel jongeren in principe gelijkwaardig zijn aan volwassenen, zijn ze zeker niet gelijk op basis van hun leeftijd en vaak ook niet op basis van hun verantwoordelijkheden.

Als professional word je regelmatig met deze kwestie geconfronteerd. Denk aan de situatie waarin jij een mobieltje bij je moet hebben tijdens een activiteit, maar de jongeren dit niet mogen. Of dat je tijdens de les af en toe wat moet drinken omdat je zoveel moet praten, terwijl de jongeren dit niet mogen. Veel jongeren zien niet dat dit nodig is om beroepsmatige taken naar behoren uit te voeren. Jongeren vinden het gewoon niet eerlijk: zij niet, jij wel.

Tips

- Leg jongeren het verschil uit tussen gelijk en gelijkwaardig.
- Leg jongeren uit dat ze als persoon wel gelijkwaardig zijn aan volwassenen, maar niet gelijk zijn aan deze volwassenen.
- Leg jongeren uit dat dit niet alleen te maken heeft met leeftijd, maar ook met het dragen van verantwoordelijkheden en het kunnen uitvoeren van bepaalde taken.

Casus

Casus Floris

Floris (16) woont tijdelijk in het internaat waar jij als begeleidster werkzaam bent, omdat zijn moeder even niet voor hem kan zorgen vanwege een operatie. Zijn vader is internationaal vrachtwagenchauffeur en kan ook niet voor hem zorgen. Hij vindt het lastig om zich te voegen naar de regels die er binnen de leefgroep gelden. Thuis mocht hij vaak laat opblijven en hij ziet geen enkele reden om naar bed te gaan als jij hem dit vraagt. Jij bent niets meer dan hij en hij ziet geen enkele reden waarom hij naar jou zou luisteren.

Je besluit Floris uit te leggen dat er wel degelijk verschillen zijn tussen mensen, ondanks het feit dat alle mensen dezelfde grondrechten hebben en in die zin gelijkwaardig zijn.

Allereerst vertel je Floris dat jouw functie onder meer inhoudt dat jij verantwoordelijk bent voor de orde in het huis. Je hebt deze functie omdat je aan een aantal voorwaarden voldoet die ervoor zorgen dat je deze verantwoordelijkheid kunt dragen. Je hebt een aantal opleidingen met goed gevolg afgesloten

bijvoorbeeld. Ook vertel je Floris dat hij voor de wet nog steeds minderjarig is en dat dit inhoudt dat hij nog niet helemaal zelf mag bepalen wat hij wel en niet doet. Als laatste vertel je Floris dat je wel begrijpt wat hij bedoelt, maar dat het gezien de situatie belangrijk is dat iemand de leiding heeft. Niet om de baas te spelen, maar om de boel goed te laten verlopen. Natuurlijk staat het Floris helemaal vrij om zelf ook een opleiding te gaan volgen om zodoende later zelf ook leiding te mogen en kunnen geven aan andere jongeren die dit even nodig hebben. Gelijkwaardig is nog niet gelijk!

Casus Julie

Je hebt al twee uur lesgegeven en moet nog een uur voordat je pauze hebt. Je hebt snel wat water gehaald en bent dit aan het drinken. Julie (14) zit in 3c en heeft het komende uur les van jou. Ze gaat zitten, haalt haar cola uit de tas en begint te drinken. Je ziet dit en vertelt dat dit niet de bedoeling is. Ze dient je van replek door direct te antwoorden: 'En U dan?'

Soms hebben de jongeren wel degelijk een punt als ze volwassenen aanspreken op ongelijkheid tussen volwassenen en jongeren. Professionals kunnen misbruik maken van hun machtspositie door bijvoorbeeld wel kauwgom te kauwen terwijl jongeren dit niet mogen. Openstaan voor de argumenten van de jongeren kan nooit kwaad.

1.5.1 Verwerkingsopdrachten

- Bedenk hoe jij zou reageren op Floris en Julie (kader 1.5).
- Bedenk ook een reactie waarbij de jongere uitleg krijgt over het verschil tussen gelijkheid en gelijkwaardigheid.
- Bedenk drie situaties uit de praktijk waarbij gelijkheid en gelijkwaardigheid een rol speelden. Hoe heb je deze situaties aangepakt? Hoe zou je het nu aanpakken?
- Bespreek met een aantal collega's een aantal situaties vanuit de praktijk.

1.6 Normaal of abnormaal

Het leuke van jongeren is dat ze vaak ongeremd zijn en dingen kunnen doen die een volwassene niet zo snel zou doen. De oorzaken hiervoor zijn legio: stoer doen, bij de groep willen horen, op zoek zijn naar grenzen, hormonale ontwikkelingen, maar ook emotionele oorzaken waar ze minder vat op hebben, zoals echtscheiding.

Soms is het moeilijk te achterhalen of iemand gewoon een beetje gek doet of echt abnormaal gedrag vertoont. Bijna elke puber maakt bijvoorbeeld wel eens wat kapot, doet raar, steelt iets of vertoont agressief gedrag. Hoewel op dit gedrag uiteraard gereageerd moet worden, is er niet direct reden tot zorg. Een 'normale' puber kan echter ook onwenselijk gedrag vertonen dat wel een aanwijsbare oorzaak of aanleiding heeft, zoals agressie met als oorzaak pesten door groepsgenoten, of mishandeling thuis.

Het komt voor dat professionals jongeren omschrijven als 'hartstikke gek', of 'van de pot gerukt'. Het blijft echter belangrijk dat zij zich afvragen wat er aan de hand zou kunnen zijn in plaats van alleen te reageren op het vertoonde gedrag. Als leraar of voetbalcoach hoef je (gelukkig) geen diagnoses te stellen, daar zijn andere professionals voor. Wel is het handig om een aantal richtlijnen te hebben waardoor je in ieder geval in staat bent om wat meer inzicht in het onwenselijke gedrag te krijgen.

Tips

- Gebruik je gezonde verstand.
- In veel gevallen ken je de jongere en weet je hoe deze zich normaal gedraagt. Als dit dan plotseling verandert is er meestal iets aan de hand. Dit kan onschuldig zijn, bijvoorbeeld tijdens het begin van de puberteit. Het kan ook ernstiger zijn, bijvoorbeeld als de jongere gepest wordt. Bij ernstiger afwijkingen zie je vaak ook vreemd gedrag. Jongeren met bepaalde vormen van autisme kunnen bijvoorbeeld heel schichtig reageren en geen oogcontact maken, maar omdat ze dat altijd al deden, valt het dus niet op.
- Kijk hoe de jongere reageert op *normale* vragen of opmerkingen. Jongeren kunnen wel opstandig zijn, maar in de meeste gevallen reageren ze normaal op op- of aanmerkingen. Doen ze dit niet, dan is dit in ieder geval een aanwijzing om eens verder te onderzoeken wat er aan de hand zou kunnen zijn.
- Ga het gesprek met de jongere aan en probeer te achterhalen wat er achter het gedrag schuilgaat. Tijdens zo'n gesprek kun je er (gedeeltelijk) achter komen wat de jongere bezielt heeft om zich abnormaal te gedragen.
- Overleg met je collega's. Het zou kunnen dat iemand zich niet alleen bij jou abnormaal gedraagt, en dat collega's dezelfde ervaringen hebben. Twee weten meer dan een.
- Maak notities van de gedragingen en jouw bevindingen. Belangrijk is dat je achteraf duidelijk weet te verwoorden wat er is gebeurd. Dit helpt om tot een goede oplossing te komen.
- Als professional kun jij je laten informeren door mensen die gespecialiseerd zijn in deze problemen. Op scholen is er vaak een zorgteam en een dossier waarin de geschiedenis van een jongere is opgetekend.
- Laat je informeren door ouders. Zij zijn vaak het beste op de hoogte van de specifieke omstandigheden met betrekking tot de jongere.
- Verdiep je in de problematiek. Over veel afwijkend gedrag is al veel geschreven: hoe kun je dit herkennen, en hoe moet je ermee omgaan? Lees bijvoorbeeld *Achtergronden van en tips voor de omgang met leerlingen met een specifieke hulpvraag* van Pyt Nauta en Marinus Giesing (ook voor buiten het onderwijs een zeer handzaam schriftboekje), maar ook allerhande boeken over puberteit en daarbij horende bijzondere gedragingen.

Casus

Casus Sabine

Sabine (12) is een nieuw meisje in jouw scoutinggroep. Vandaag gaan jullie carnavalsmaskers maken. Ze is er vandaag voor de tweede keer en na een half uur zie je dat ze stilletjes achter in de speelruimte zit. De vorige keer is je ook al opgevallen dat ze ineens weg was en ergens stil in een hoekje was gaan zitten. Je gaat naar haar toe en begint een gesprekje en probeert te achterhalen wat er aan de hand is. Sabine zegt niet wat ze op haar hart heeft, maar ze lijkt toch wat verdrietig. Als je hierover begint, staat ze op en zonder iets te zeggen gaat ze weer terug naar de tafel en gaat verder met de activiteit. Het lijkt alsof het voorval niet heeft plaatsgevonden. Ze is actief en praat gezellig met de andere meisjes. Na een uurtje zie je haar weer zitten. Weer ga je naar haar toe. Je hebt tussentijds goed opgelet of er zich zaken voordoen die invloed hebben op haar gedrag, bijvoorbeeld pesten door andere meiden. Dit blijkt niet het geval. De andere meiden vinden Sabine wel wat vreemd als ze zo plotseling wegloopt, maar reageren aardig en vriendelijk als ze gewoon meedoet met de rest.

Kader 1.6

Tijdens het tweede gesprekje is ze weer zwijgzaam en weer staat ze plotseling op om terug te lopen naar de andere meiden.

Je besluit haar verder met rust te laten en haar gedrag later te bespreken met haar moeder, die haar op komt halen. Moeder herkent het gedrag van Sabine wel. Steeds als ze verdrietig is of een situatie niet goed aankant, trekt ze zich terug. Ze vindt het erg moeilijk om over haar gevoelens te praten. Moeder zit er zelf ook wel mee dat ze haar dochter niet goed kan ondersteunen. Moeder vertelt ook dat Sabines lievelingsopa pas is overleden en dat dit waarschijnlijk haar gedrag verklaart. Bovendien moet Sabine altijd even wennen in een nieuwe groep; haar even met rust laten is meestal genoeg. Meestal komt ze uit zichzelf wel weer terug. Je besluit dit advies serieus te nemen en Sabine de volgende week met rust te laten als ze zich weer terugtrekt. De andere meiden vertel je dat haar opa is overleden en dat Sabine hier verdrietig over is. Hierdoor wordt het vreemde gedrag van Sabine voor de andere meiden meer acceptabel.

1.6.1 Verwerkingsopdrachten

- Lees kader 1.6. Hoe zou jij dit aanpakken?
- Bedenk voorvallen uit je praktijk waarin je niet zeker was of je met abnormaal gedrag te maken had. Hoe heb je dit opgelost?
- Bespreek een aantal van deze voorvallen met collega's.
- Verdiep je kennis door onderstaande literatuur te raadplegen zodat je beter in staat bent normaal en abnormaal gedrag te herkennen en te onderscheiden en hiermee om te gaan.

1.7 Leessuggesties

Achtergronden van en tips voor de omgang met leerlingen met een specifieke hulpvraag

Pyt Nauta en Marinus Giesing (2006). Uitgeverij Nauta & Giesing.

Alles went, ook een adolescent. Wegwijzer bij het opvoeden van jongeren

Theo Compernelle e.a. (2002). Tiel: Lannoo-Terra.

Lees o.a. hoofdstuk 1 over dreigen en chanteren.

Balans in beweging. Ivan Boszormenyi-Nagy en zijn visie op individuele en gezinstherapie

Else-Marie van de Eerenbeemt & Ammy van Heusden (1990). Haarlem: De Toorts.

De kleine ontwikkelingspsychologie III. De adolescentie

Rita Kohnstamm (2002). Houten: Bohn Stafleu Van Loghum.

Lees o.a. hoofdstuk 8 getiteld 'Kenmerkende problemen' en hoofdstuk 9 getiteld 'Van probleem naar stoornis'.

'Grenzen zijn leerzaam'

Martine Delfos

http://www.hartenziel.nl/artikel/grenzen_zijn_leerzaam

Het puberende brein. Over de ontwikkeling van de hersenen in de unieke periode van de adolescentie

Eveline Crone (2008). Amsterdam: Bert Bakker.

Levensfasen. De psychologische ontwikkeling van de mens

Maryke Tieleman (2007). Amsterdam: Boom Onderwijs.

Lees o.a. hoofdstuk 6, paragraaf 6.5 over normaal of abnormaal gedrag.

Moeilijke adolescenten

Jos Peeters (2004). Apeldoorn: Garant.

Lees o.a. hoofdstuk 2, paragraaf 2.2 over dwinggedrag, en hoofdstuk 5, paragraaf 5.4 over discipline.

Persoonlijksleer

Laurens Ekkel & Vera Ranty (2006). Amsterdam: Boom Onderwijs.

Lees o.a. deel 2 over afwijkend gedrag en persoonlijkheidsstoornissen.

Sociale psychologie voor het onderwijs

Gert Alblas, Roel Heinstra & Hans van de Sande (2001). Groningen: Wolters-Noordhoff.

Lees o.a. hoofdstuk 6 over de leerkracht.

Transactionele analyse. Het handboek voor persoonlijk en professioneel gebruik

Ian Stewart & Vann Joines (2008). Amsterdam: SWP.

Lees o.a. hoofdstuk 2 over onder meer 'ego-toestanden'.

Tussen thuis en school. Over contextuele leerlingbegeleiding

Wim van Mulligen, Piet Gieles & Ard Nieuwenbroek (2001). Antwerpen:

Acco.

Meerdere hoofdstukken.

Tips voor internet:

Googelen op 'loyaliteiten' en 'onderwijs'.